

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Pamąstymai apie etninės kultūros apsaugą ir išlikimo perspektyvas

2013-08-01

ŽURNALAS: TAUTODAILĖSMETRAŠTIS

TEMA: Kultūrinis paveldas

AUTORIUS: Vytautas V. Jarutis

DATA: 2013-08

Pamąstymai apie etninės kultūros apsaugą ir išlikimo perspektyvas

Vytautas V. Jarutis

Ižanga

Lietuvos Respublikos (toliau LR) Seimo 2002 m. priimtoje *Ilgalaikėje valstybės raidos strategijoje* (iki 2015 m.) turtingas Lietuvos istorinis kultūros paveldas ir gyvos krašto etnokultūrinės tradicijos yra įvardijamos tarp nedaugelio kitų šiuolaikinės Lietuvos valstybės stiprybės faktorių[1]. Atsižvelgiant į vis didesnę neigiamą spartėjančios globalizacijos reiškinių poveikį gyvosios etninės kultūros tradicijoms, jų apsauga ir puoselėjimas formuluojami kaip ilgalaikiai strateginiai valstybės prioritetai svarbūs tautinės savimonės ir nacionalinio tapatumo išsaugojimui. Trys metai iki šios strategijos suformulavimo 1999 m. priimtas *Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymas* kaip teigiama LR Kultūros ministerijos interneto tinklapyje yra pirmasis teisės aktas Europoje, kuriame apibrėžti valstybės išpareigojimai etninei kultūrai, nustatantys bendrus lietuvių etninės kultūros valstybinės globos pagrindus, etninės kultūros apsaugą ir tęstinumą, plėtros bei turtinimo priemones ir sąlygas, kiek to nereglamentuoja kiti įstatymai[2]. Valstybiniu lygmeniu „šlubuojant“ Lietuvos įvaizdžio formavimo strategijai ir niekaip nesurandant šiuolaikinę modernią valstybę reprezentuojančių formulių, 2011 m. balandžio mėn. nacionalinės UNESCO komisijos inicijuotoje diskusijoje skirtoje nematerialaus kultūros paveldo apsaugos klausimams Lietuvoje spręsti svarbiausių už kultūros paveldo apsaugą ir etninės kultūros globą atsakingų valdžios institucijų atstovų iniciatyva buvo pasiūlyta idėja, kad viena iš pozicionuojamų Lietuvos įvaizdžio formuluočių galėtų tapti „*Lietuvos kaip nematerialaus kultūros paveldo puoselėtojos įvaizdis*“[3]. Taigi per pastarąjį dešimtmetį susiklosčiusioje Lietuvos politinėje erdvėje išvelgtinas siekis kurti unikalų pasaulyje etninės kultūros globos modelį ir remiantis juo pozicionuoti Lietuvą kaip

valstybę teikiančią išskirtinį dėmesį nematerialaus kultūros paveldo puoselėjimui.

Kyla klausimas, kiek unikalus yra lietuviškas etninės kultūros globos modelis pasaulinėje nematerialaus kultūros paveldo apsaugos praktikoje? Natūralu, kad tokia klausimo formuluotė kreipia dėmesį lyginamosios perspektyvos link, kurią išsamiai išanalizuoti ne šio straipsnio apimčiai. Tačiau siekiant įvertinti, kas mūsųose su etninės kultūros apsauga yra gerai, o kas ne taip gerai kaip norėtusi, tikslinga pasižvalgyti plačiau „savo kiemo“ ribų ir palyginti bent jau teisinio nematerialaus paveldo apsaugos reglamentavimo lygmenyje.

Nematerialaus paveldo apsauga: pasaulinė praktika

Visuotinai yra pripažįstama, kad pirmasis pasaulyje nematerialaus paveldo apsaugą reglamentuojantis įstatymas *Kultūros turtų apsaugos įstatymas* yra priimtas 1950 m. Japonijoje[4]. Kur japonišku terminu *bunka-zai* (kultūros turtai) įvardijamos tiek materialios, tiek nematerialios nacionalinės kultūros vertybės. Nematerialioms kultūros vertybėms priskiriant tradicinę amatininkystę (šventyklų statybos, *kimono* gamybos, *bonsai* ir *ikebana* gamybos ir kitus įgūdžius ir technologijas) bei atlikimo meną (*nogaku*, *kabuki*, *bunraku* teatrų pasirodymus, arbatos gėrimo ceremonijas ir kita). Pasak Smithsonian Instituto Liaudies gyvenimo ir kultūros paveldo centro (ang. *Smithsonian Institution Center for Folklife and Cultural Heritage*) direktoriaus Richard Kurin, šis įstatymas paveldą apibrėžęs ne vien materialiomis kategorijomis, bet akcentavęs žmonių kaip gyvųjų turtų (ang. *living treasures*) apsaugą ir valstybinę paramą paskatino savarankiškų nacionalinių nematerialaus kultūros paveldo apsaugos programų kūrimą Pietų Korėjoje, Filipinuose, JAV, Tailande, Prancūzijoje, Rumunijoje, Čekijoje, Lenkijoje ir kitur[5].

Tenka atkreipti dėmesį, kad palyginti su nacionaliniu, tarptautiniu lygmeniu nematerialųjų paveldą saugoti pradėta tik XX a. aštuntame dešimtmetyje. 1972 m. UNESCO priimta *Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo globos konvencija* pasiūliusi inventorizuoti nacionalines kultūros vertybes reikšmingas pasaulio kultūros mastu ir suformulavusi esminius *Pasaulio Paveldo Sąrašo* sudarymo principus aprėpė tik materialius paveldo statinius, istorines vietas ir kultūrinius kraštovaizdžius, tačiau visiškai neįtraukė nematerialaus paveldo formų. Pirmosios UNESCO rekomendacijos skirtos nematerialaus paveldo apsaugai buvo suformuluotos 1976 m. *„Rekomendacijose dėl liaudies masių dalyvavimo ir indėlio kultūriniame gyvenime“*, kuriose teigiama, kad būtina saugoti ir populiarinti paveldą bei tradicijas[6]. Tarptautinį tradicinės kultūros ir folkloro juridinės apsaugos dokumentą nuo 1980 m. ruošė UNESCO drauge su Intelektualinės nuosavybės teisių agentūra WIPO. 1982 m. WIPO parengė *„Pavyzdinį folkloro apsaugos nuo neteisėto panaudojimo ir kitokios žalingos veiklos modelį“*[7]. Patobulinta šio dokumento 1985-ųjų metų versija įgyvendinta Kanadoje, Australijoje, Meksikoje, Indonezijoje ir kitose šalyse. Tačiau į šias rekomendacijas Lietuvos etninės kultūros valstybinės globos įstatymo rengėjai nusprendė nekreipti dėmesio, motyvuojant, kad šis dokumentą „būtų netikslinga pažodžiui pritaikyti Lietuvoje dėl specifinių kultūrinių aplinkybių, nes minėtas dokumentas daugiausia gina čiabuvių kultūrą, jos archajines formas“, o Lietuva siekia ginti Lietuvos visuomenės tautinės daugumo – lietuvių tradicinę kultūrą[8].

Atkreipus dėmesį į spartų tradicinės kultūros formų nykimą pasauliniu lygiu ir

akultūracijos procesus, skatinamus didelių politinių, socialinių ir ekonominių pokyčių, 1989 m. UNESCO generalinėje konferencijoje Paryžiuje buvo patvirtintos *„Tradicionės kultūros ir folkloro apsaugos rekomendacijos“* [9]. Šiame dokumente visų šalių vyriausybės yra raginamos išsaugoti tradicinę kultūrą ir folklorą kaip svarbią žmonijos kultūrinio palikimo dalį ir pateikiami pasiūlymai, kaip užtikrinti tokią apsaugą. Greta kitų apsaugos priemonių yra rekomenduojama ir juridinė apsauga, kurią kiekviena valstybė turėtų užtikrinti savo įstatymais.

Europos Sąjunga (toliau – ES), deklaruodama šūki „suvienijusi įvairovę“ (ang. *United in diversity*) pažymi, kad europiečiai susibūrę į Europos Sąjungą siekdami taikos bei gerovės kartu praturtino vieni kitus kultūrų, tradicijų bei kalbų gausa. Siekis išlaikyti ir puoselėti kultūrinę įvairovę ES deklaruojamas jau nuo Maastrichto sutarties laikų. Europos Sąjungos sutartyje, kurią pasirašė Europos valstybės – Sąjungos narės 1992 m. vasario 7 d. Maastrichte, greta kitų svarbių dalykų nurodomas valstybių-narių siekis didinti tautų solidarumą ir išlaikyti pagarbą kiekvienos tautos istorijai, kultūrai bei tradicijoms. Minėtos sutarties nuostatos buvo išplėtos Europos Sąjungos valstybių-narių viršūnių susitikime Amsterdame 1997 m. Nors Europos Sąjungos sutartyje daugiausia kalbama apie laisvosios rinkos ir konkurencijos, bendros Europos valiutos sistemos sukūrimą, laisvą asmenų, kapitalo, prekių ar paslaugų judėjimą, tačiau neabejotina, kad valstybės-narės deramą dėmesį skiria ir nacionalinių valstybių tapatumo klausimams. Amsterdame konferencijoje Europos Sąjungos sutartis buvo papildyta dokumentais, kuriuose aptariamas valstybių-narių bendradarbiavimas kultūros ir kitose srityse, siekiant išlaikyti jų kultūrą, kalbą, tradicijas bei papročius ir imtis papildomų priemonių regioninei įvairovei užtikrinti. Tai pažymima ir Europos Sąjungos sutarties 128 straipsnyje: *„Europos Bendrija prisideda prie valstybių-narių kultūrų klestėjimo, taip pat gerbia jų tautinę ir regioninę įvairovę, kartu iškeldama bendrą kultūros paveldą“* [10]. Pasak Virginijos Kondratienės:

„Demokratiškas etninės kultūros valstybinės globos modelis yra įtvirtintas Lietuvos nacionalinėje teisėje. Lietuva buvo pirmoji valstybė Europoje, atskiru įstatymu įteisinsi etninės kultūros valstybinę globą. 1999 m. buvo priimtas Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymas ir įsteigta Seimui atskaitinga institucija – Etninės kultūros globos taryba. Tai atitiko UNESCO rekomendaciją ir Europos Sąjungos sutarties dvasią, Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintus bendruosius principus, kuriuose išreiškiama pagarba tautos sukurtoms vertybėms – gimtajai kalbai, raštui, tradicijoms bei papročiams.“ [11]

Kyla klausimas, kokių lygmeniu UNESCO, ES ir kitų tarptautinių institucijų, atsakingų už nematerialaus paveldo apsaugą rekomendacijos buvo pritaikytos Lietuvoje etninės kultūros globai reglamentuoti ir kiek tas reglamentavimas atitinka „Europos sąjungos sutarties dvasią“?

Etninės kultūros globos konceptualioji problema: ką atrinkti ir ką išsaugoti?

Etninė kultūra dar ne sąvokos, atrankos ir apsaugos lygmenyse, bet nacionalinės svarbos lygmeniu Lietuvos teisėkūroje buvo pirmą kartą iškelta 1996 m. gruodžio 19 d. LR Nacionalinio saugumo pagrindų įstatyme, kuriame nurodoma, kad vidaus

politika turi ugdyti tautinę savimoneę, valstybė privalo užtikrinti lietuvių tautos etninės kultūros, kultūros savitumo ir papročių išsaugojimą, puoselėti tradicinę šeimą, švietimo sistema turi ugdyti tautinį sąmoningumą[12]. Tokiu būdu etninė kultūra iškeliamą kaip tautos stabilumo ir išlikimo garantas.

1998 m. liepos 20 d. LR Seimui buvo pateiktas svarstyti LR *Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymo projektas*[13], kurio aiškinamajame rašte buvo nurodoma, kad etninė kultūra padeda išlaikyti tautos savimoneę, savarankišką visuomenės ir valstybės gyvenimą pasaulio tautų bendrijoje ir tai suvokdami įstatymo projekto kūrėjai ėmėsi kurti teisinius lietuvių etninės kultūros globos pagrindus:

„Pirmieji pasiūlymai sukurti „Etninės kultūros globos įstatymą“ nuskambėjo dar 1990 m. įvykusiame I Kultūros kongrese. Šią idėją, ypač skatinamą prof. Norberto Vėliaus, dar 1995 m. ėmėsi įgyvendinti Kultūros ministerijos etninės kultūros ekspertų komisija. Buvo pritarta D. Urbanavičienės 1996 m. gegužės mėn. pasiūlytam projektui. Su įstatymo projektu (bei vėlesniais variantais) buvo supažindinti įvairūs etninės kultūros ir kitų sričių specialistai, nuolat tobulinant parengta per 20 projekto variantų. Tačiau tik nuo 1997 m. rudens susiformavo pastovi rengėjų grupė, o nuo 1998 m. balandžio mėn. į ją įsijungė ir teisininkai.“ [14]

Idėja teisiškai reglamentuoti etninės kultūros globą, sprendžiant iš šio paaiškinimo, kilo taip vadinamų „etnokultūrininkų“ rate, ją palaikė žymus etnologas, mitologijos tyrinėtojas Norbertas Vėlius, kuris, kaip teigiama, ir įvedė į „apyvartą“ etninės kultūros terminą. Tačiau teisininkai kaip ekspertai į darbo grupę buvo įjungti tik paskutiniaisiais metais. Vadinasi, iš esmės įstatymas buvo kuriamas humanitarų, akademikų, bet ne teisininkų rate. Taigi, kaip šis įstatymas apibrėžė etninę kultūrą, ką siūlė iš jos atrinkti ir saugoti ir kaip tai koreliavo su ES ir tarptautine teise, reglamentuojančia šią sritį?

Pirmame 1998 m. liepos 20 d. įstatymo projekte etninė kultūra yra apibrėžiama kaip „visos tautos (etnos) per šimtmečius sukurta, iš kartos į kartą perduodama ir nuolat atnaujinama kultūros vertybių visuma, padedanti išlaikyti tautinį tapatumą ir atverianti galimybę kūrybiškai dalyvauti pasaulio tautų bendrijoje“[15]. Tačiau įstatymiškai siūlant reglamentuoti etninės kultūros vertybių kaupimą, apsaugą ir tyrimus iš esmės etninė kultūra suprantama kaip archyvinis „artefaktas“, kurį reikia etnografinių ekspedicijų metu užfiksuoti, aprašyti, dokumentuoti ir saugoti tam skirtose specialiose saugyklose: archyvuose, muziejuose, tyrimo institutuose bei kitose specialiose institucijose (6 str.). Nors, kita vertus, egzistuoja sąvoka *etninės kultūros gyvoji tradicija*, kuri apibrėžiama kaip paveldėtos tautos kultūros perdavimas, jos kūrimas ir atsinaujinimas dabartyje, tačiau toliau ji niekaip nėra konkretizuojama, nepateikiami jokie smulkesni tipologiniai atrankos kriterijai tik pabrėžiama, kad *Valstybė remia nevyriausybinės institucijas, užsiimančias etninės kultūros globa, skatina ir koordinuoja jų pastangas tęsti, tyrinėti ir propaguoti gyvąją etninės kultūros tradiciją*[16]. Taigi toks įstatymo projektas absoliučiai nesukūrė ir nereglementavo jokių veiksmingų priemonių, kuriomis remiantis būtų konceptualiai aišku, kas turi būti atrenkama iš viso etninės kultūros masyvo ir kaip „gyvosios“ etninės kultūros tradicijos turi būti saugojamos. Atvirkščiai, įstatymo projektas sudarė prielaidas etninę kultūrą suvokti išimtinai etnografinė „inventorizacine“ prasme, lėšas kreipiant tik etnografinių tyrimų organizavimui, surinktos medžiagos dokumentavimui ir

patalpinimui saugoti tam skirtose saugyklose. Propagavimas gi suvokiamas taip pat „inventorizacine“ prasme kaip mokslininkų sukauptų tyrimų arba suskaitmenintų tautosakos ar tautodailės archyvinių rinkinių leidyba. Kyla klausimas, ar tatau buvo rekomenduojama ir UNESCO bei kitų tarptautinių institucijų rekomendacijose, į kurias, kaip teigia įstatymo projekto sudarytojai, buvo atsižvelgiama?

Atvirkščiai, tiek 1976 m. *„Rekomendacijose dėl liaudies masių dalyvavimo ir indėlio kultūriname gyvenime“*, tiek 1989 m. *„Tradicinės kultūros ir folkloro apsaugos rekomendacijose“* UNESCO ekspertai pabrėžė, kad tradicinės kultūros ir folkloro formos yra bendruomenių viduje gyvuojančios ir neformalia komunikacija bei edukacija perduodamos iš kartos į kartą, siekiant, kad šis kultūrinis tradicijų perdavimo procesas nebūtų nutrauktas išorinių masinės kultūros veiksnių, svarbu nacionaliniu vyriausybinu lygmeniu sudaryti sąlygas šių „gyvų“ kultūrinės raiškos formų sklaidai per mokymą ir informacijos prieinamumo didinimą bei verčių propagavimą. Taip tarptautiniuose dokumentuose nuosekliai buvo laikomasi kultūrinės įvairovės skatinimo ir kultūrinio pliuralizmo principų. Kaip antai 2001 m. lapkričio 2 d. tarptautinėje konferencijoje UNESCO ekspertai paskelbia *Visuotinę kultūrų įvairovės deklaraciją*, kurioje suformuluojamas tikslas: *„Saugoti kultūrų įvairovę kaip gyvastingą ir atsinaujinantį turtą, paveldą, kuris turėtų būti suvokiamas ne kaip statiškas reiškinys, bet kaip dinamiškas procesas, užtikrinantis žmonijos išlikimą.“* [17] Iš šios deklaracijos ir anksčiau minėtų rekomendacijų, natūraliai „išplaukė“ UNESCO 2003 m. spalio 17 d. Paryžiuje priimta *Nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvencija*, kurią Lietuva ratifikavo 2005 sausio 21 d.. Šios konvencijos pagrindu kaip analogija materialiam *Pasaulio Paveldo Sąrašui* [18] buvo sukurti teisiniai pagrindai, kuriuose nurodyti *Reprezentatyviojo žmonijos nematerialaus paveldo sąrašo* [19] sudarymo kriterijai ir apsaugos procedūros, taip pat apibrėžta pati nematerialaus paveldo sąvoka:

„Nematerialus kultūros paveldas – tai ilgainiui nusistovėjusi veikla, vaizdai, išraiškos formos, žinios, įgūdžiai, taip pat su jais susijusios priemonės, objektai, žmogaus veiklos produktai ir su jais susiję kultūros erdvės, kuriuos bendruomenės, grupės ir kai kuriais atvejais pavieniai žmonės pripažįsta savo kultūros paveldo dalimi. Ši nematerialų kultūros paveldą, perduodamą iš kartos į kartą, bendruomenės ir grupės nuolat atkuria reaguodamos į savo aplinką, į sąveiką su gamta ir savo istorija, ir jis joms teikia tapatybės ir tęstinumo pojūtį, tokiu būdu skatindamas pagarbą kultūrų įvairovei ir žmogaus kūrybingumui.“ [20]

Siekiant konkretumo ir vengiant daugiaprasmybių, konvencijoje labai aiškiai išskiriamos nematerialaus paveldo sritys [21] *inter alia*:

- a) žodinės kūrybos tradicijose ir išraiškos formose, įskaitant kalbą kaip nematerialaus kultūros paveldo raiškos priemonę;
- b) scenos menę,
- c) papročiuose, apeigose ir šventiniuose renginiuose;
- d) su gamta ir visata susijusiose mokslo srityse ir veikloje;
- e) tradiciniuose amatuose.

Taip pat konvencija kaip vieną iš svarbiausių apsaugos būdų nurodo ne nematerialaus paveldo registravimą, kaupimą ir „inventorizavimą“, bet jo perdavimą per formalų ir neformalų švietimą[22].

Grižtant prie jau minėto pagrindinio LR teisės akto, skirto saugoti tai, ką apibrėžia konvencija – LR *Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymo*, reikia pažymėti, kad konvencijos nuostatos dabar galiojančioje aktualiojoje šio įstatymo redakcijoje konceptualiajame lygmenyje absoliučiai neatsispindi. Nors nuo pirmojo šio įstatymo projekto 1998 m. praėjo jau 15 metų ir jis buvo peržiūrimas ir koreguojamas ne vieną kartą konceptuali samprata, kas yra laikoma etnine kultūra ir ką konkrečiai iš etninės kultūros reikia atrinkti ir saugoti per visą tą laiką nebuvo pakeista, jos korekcijos netgiėjo priešinga kryptimi.

Palyginus su 1998 m. projektiniu variantu, galiojančiame įstatyme iš etninės kultūros apibrėžimo lingvistiniame lygmenyje buvo eliminuotas „atsivėrimas kūrybiškam dalyvavimui pasaulio tautų bendrijoje“, kuris pakeistas „*tautinės savimonės ir etnografinių regionų savitumo išlaikymu*“ [23]. Tai, akivaizdžiai liudija primordialistinių siekių homogenizuotis „*tautiniame*“ kiaučiune, o ne atsiverti pasaulio kultūrinei įvairovei, ką deklaruoja konvencija. Taip pat įstatyme teisiškai yra „šlifuojamas“ archyvinis, „inventorizacinis“ etninės kultūros globos modelis, konkretizuojant institucijas [24], kuriose etninė kultūra turi būti kaupiama, inventorizuojama ir saugojama (6 str.):

Etninės kultūros vertybes kaupia, saugo ir tiria:

- 1) archyvai, saugyklos, muziejai ir bibliotekos;
- 2) mokslo ir studijų institucijos;
- 3) visuomeninės organizacijos.
- 4) (Neteko galios nuo 2004 m. lapkričio 25 d.)
- 5) Mokslo ir studijų institucijos rengia specialistus darbui etninės kultūros kaupimo, apsaugos ir tyrimo institucijose, atlieka etninės kultūros paveldo ir gyvosios tradicijos procesų tyrimus.

Tiesa, atsirado ir vienas teigiamas poslinkis etninės kultūros apsaugos srityje. Į dabartinį galiojantį įstatymą, ko nebuvo pirmajame 1998 m. projekte, yra įtrauktas 9 straipsnis. *Etninės kultūros ugdymas*. Jis atsirado trečiajame įstatymo projekte [25] 1999 m. Tačiau šis ugdymas daugiausia koncentruojasi ne į neformalųjį tradicijų perdavimo procesą, bet į etninės kultūros dalykų integravimą į bendrojo lavinimo dalykų programas. Įstatyme taip ir liko nesukonkretintos etninės kultūros globos sritys, kas *inter alia* yra apibrėžiama konvencijoje. Todėl neabejotinai tai yra pagrindinė priežastis, kodėl lig šiol Lietuva nėra parengusi nacionalinio nematerialaus paveldo registro, nors tai imperatyviai yra nurodoma konvencijos 12 str. 1 dalyje: „*Kad užtikrintų nustatymą ir numatomą apsaugą, kiekviena Valstybė Šalis, atsižvelgdama į joje esamą padėtį, parengia vieną arba daugiau kaip vieną savo teritorijoje esančio nematerialaus kultūros paveldo registrą. Šie registrai yra reguliariai*

atnaujunami.“[26]

LR Kultūros ministerija 2008 m. gegužės mėnesį išsiuntė raštą *Dėl tradicinės kultūros vertybių sąvado modelio kūrimo* atsakingiems savivaldybėse už etninės kultūros globą pareigūnams, kurie buvo informuojami, kad pasirengtą *Tradicinės kultūros vertybių sąvado* kūrimo darbams: paskirtų tam tikslui atsakingą pareigūną, pateiktą informaciją apie turimus materialinius ir techninius resursus. Šiame rašte nurodomas šio sąvado poreikis ir atsakingos vykdančiosios ir koordinuojančios institucijos: „*Tai ilgalaikė valstybinė nematerialaus kultūros paveldo apsaugos programa, prie kurios jungiasi savivaldybės, svarbiausios etninės kultūros srities kultūros, mokslo, studijų institucijos, nevyriausybinės organizacijos ir t. t. Programai vadovauja Kultūros ministerija, veiklą vykdo ir metodiškai vadovauja Lietuvos liaudies kultūros centras.*“[27] Tačiau iki dabar šis sąvadas nėra parengtas ir, manytina, yra įstrigęs metodikos kūrimo stadijoje. Beje atkreiptinas dėmesys, kad terminas yra keičiamas, t.y. konvencijoje siūloma vadinti *nematerialaus kultūros paveldo registru*, o LR Kultūros ministerija analogišką dalyką vadina *Tradicinės kultūros vertybių sąvadu* siekdama tarptautinėje praktikoje išitvirtinusį terminą *nematerialus paveldas* „pritempti“ prie lietuviškosios *etninės kultūros*.

Apskritai sekant lietuvių „etnokultūrininkų“ pasisakymus viešojoje erdvėje, susidaro įspūdis, kad žodžio paveldas bijomasi. Įvairiose diskusijose, reportažuose etninė kultūra iškeliamą kaip opozicija paveldui, argumentuojant, kad etninė kultūra yra visuomenėje gyvuojantis, t.y. „gyvas“ reiškinys, o paveldas yra tai, kas buvo sukurta praeityje, bet iki šių dienų išlikęs tik kaip reliktas, artefaktas, iš esmės „miręs“ dalykas[28]. Todėl priešinamasi bandymams sieti etninę kultūrą su paveldu, nes tai lyginama per paralelę „kaip gyvą daiktą pakišti po antkapium“.

Vis dėlto viena prošvaistė tokioje monoperspektyvioje etninės kultūros konceptualizavimo ir tipologizavimo stadijoje yra išvelgtina - LR *Tautinio paveldo produktų įstatymo* pasirodymas 2007 m. birželio 26 d., kuriame atsiranda iki tol Lietuvoje nematytos sąvokos kaip *Tautinio paveldo produktai*, *Tradiciniai gaminiai*, *Tradicinis amatas*[29]. Šiame įstatyme aiškiai išskiriama, kaip to reikalauja konvencija ir kitos UNESCO rekomendacijos, tautinio paveldo produktų klasifikavimo principai (12 str.) bei kategorijos (13 str.), kurių pagrindu sudaromas *Tradicinių amatų sąvadas* (14 str.) kaip tik amatininkystės sritį liečianti nematerialaus paveldo registro dalis. Pagrindinis apsaugos ir tradicinės amatininkystės skatinimo principas, kurį numato šis įstatymas yra sertifikavimas, kuris skaidomas į tris grupes: *Tradicinių amatų meistro*, *Tradicinių amatų mokymo programų*, *Tradicinių mugių* (15, 16, 17 str.). Sertifikavimas suteikia išskirtinį statusą tautinio paveldo produkcijai ir jos kūrėjams, bei tradicinės meistrystės „perdavėjams“ dalyvauti rinkoje (teikiamas valstybinis ir ES struktūrinių fondų finansavimas, taikomos mokesčių lengvatos, sudaromos išskirtinės sąlygos prekybai tradicinių mugių metu). Tai - padeda ir vartotojui atskirti sertifikuotą, t.y. autentišką tautinio paveldo produktą nuo falsifikuotų, masinės gamybos jų atmainų. Šis įstatymas buvo kuriamas LR Žemės ūkio ministerijos kaimo reikalų komiteto sudarytoje darbo grupėje, kurioje kaip teigiama įstatymo projektą lydėjusiame aiškinamajame rašte, dalyvavo Seimo nariai Saulius Lapėnas ir Bronius Pauža bei įvairių sričių specialistai: VĮ Kulinarijos paveldo fondo, Tautodailininkų sąjungos, Lietuvių etninės kultūros draugijos, Etninės kultūros globos tarybos, Istorijos instituto, Lietuvos liaudies buities muziejaus, Žemės ūkio ir Kultūros ministerijų, Žemės ūkio

rūmų bei Seimo Kanceliarijos atstovai. Šio įstatymo kūrimas, kaip teigia darbo grupės pirmininkas Jonas Jagminas buvo paremtas kruopščiais esamos vidaus (nacionalinės) situacijos tyrimais, sekant užsienio šalių patirtimi bei tarptautiniais dokumentais[30]. Todėl jis iš esmės atitinka tai, kaip tradicinę amatininkystę dar 2001 m. siūlė suvokti ir saugoti *Tarptautinis kultūros vertybių konservavimo ir restauravimo studijų centras* (ICCRUM) ekspertų darbo grupės sudarytame metodiniame raporte „Amatai ir apsauga“. Amatai čia suvokiami kaip nematerialūs tradiciniai gamybos įgūdžiai ir žinios (ang. *know-how*), kurių savitumas yra išsaugotas per šimtmečius, atspindintis tam tikro regiono kultūrinę aplinką, todėl vienintelės tinkamos apsaugos priemonės amatų „gyvybingumui“ išsaugoti yra jų produkcijos įtraukimas į rinkos procesus sudarant išskirtines sąlygas bei investavimas į tradicinių gamybos įgūdžių ir žinių perteikimo ateities kartoms procesą[31].

Apibendrinimai ir rekomendacijos

Apibendrinant galima teigti, kad konceptualiaame lygmenyje Lietuva 1999 m. rugsėjo 21 d. priėmusi *Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymą*, jį grindė plačiąja Norberto Vėliaus sukonstruotos etninės kultūros sampratos versija, modifikuota iš esmės į tautinę, bet suprantamą visos Lietuvos mastu kaip nacionalinė kultūra, grindžiama primordialistiniais homogeniškos tautos išsivaizdavimo principais. Šio įstatymo kūrėjai nors deklaruodami seką tarptautine patirtimi nuėjo savarankišku keliu, atmesdami UNESCO, ES ir kitų tarptautinių institucijų rekomenduojamą taikyti kultūrinės įvairovės pliuralistinį principą. Įstatymo kūrėjai, iš esmės humanitarai, akademinės bendruomenės nariai, t.y. ne teisininkai, etninę kultūrą vis dar suvokė ontologiniame lygmenyje, nematydami reikalo konkrečiau detalizuoti, kas iš viso etninės kultūros „masyvo“ turi būti atrenkama ir saugojama. Etninės kultūros globa ir jos teisinis reglamentavimas buvo ir yra suvokiamas išimtinai „inventorizacine“ prasme kaip etnografinių duomenų „saugykla“. Tik 1999 m. trečiajame įstatymo projekte atsirado 9 str. „Etninės kultūros ugdymas“. 2005 m. ratifikavus UNESCO *Nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvenciją*, jos nuostatos į nacionalinę teisę nebuvo inkorporuotos. Įstatymas liko pirminėje būklėje, o viešojoje erdvėje „etnokultūrininkai“ akivaizdžiai supriešino „gyvają“ etninę kultūrą su „mirusiu“ paveldu, nors konvencija akivaizdžiai skatino formuluoti konkrečius atrankos kriterijus ir principus, koku būdu nematerialus paveldas turi būti saugomas. Tai lėmė nesėkmę kuriant nacionalinį nematerialaus paveldo registrą pervadintą į *Tradicionės kultūros vertybių sąvadą*, vengiant vartoti sąvoką paveldas.

Rekomenduojama: Sekti kitų valstybių pavyzdžiu ir „neišradinėti dviračio“, o tiesiogiai inkorporuoti 2003 m. UNESCO *Nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvenciją* į nacionalinę teisę, kaip tai yra padarę pvz. prancūzai[32]. Arba jei norima eiti savarankišku keliu, tuomet *Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatyme* reiktų detalčiai išskirti etninės kultūros sritis, kurias šis įstatymas apimtų, suformuluoti *Tradicionės kultūros vertybių sąvado* sudarymo principus, atrankos kriterijus ir įgalinti tuo besirūpinančias atsakingas vykdomąsias institucijas centriniu valstybiniu mastu ir savivaldybių lygmenyje. Beje sektiną pavyzdį jau turime – 2007 m. *LR Tautinio paveldo produktų įstatymą*.

Summary

Reflections about the preservation of ethnic culture and the survival perspectives

The article brings to light the conceptual problem of the efficiency of preservation of ethnic culture in Lithuanian legislation. There is trying to answer, how existing regulations of preservation of intangible heritage, recognizable as ethnic culture in Lithuania, correlates with the recommendations of international and European authorities responsible of the preservation and accession of intangible heritage around the World. The outcomes of the article show that main problems of preservation of intangible heritage in Lithuania originate from the conception of ethnic culture, which show non-reflected view of homogenic nation and their traditional, basically rural culture. With the initiations of humanitarians this concept were directly moved into the national law system with hasn't reviewed the ontological essence of this term. This caused a lot of problems with selection, documentation, protection and promotion of ethnic culture in Lithuania. Despite Lithuania ratified the UNESCO Convention of intangible cultural heritage protection in 2005, nothing wouldn't be done to incorporate the international regulations in the national law system. Ethnic Culture protection model is orientated on conservation and "inventorisation", without any concrete guidelines and criteria, which heritage should be selected and which - protected. Until today Lithuania hasn't formulated methodological criteria of selection of national intangible heritage, according which could be created the national inventories of intangible cultural heritage. While the UNESCO Convention imperatively demands of such inventories for effective protection.

[1] LR Seimo nutarimas dėl Valstybės ilgalaikės raidos strategijos // Valstybės žinios, 2002-11-27, Nr. 113-5029. Prieiga internete: <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=193888> [žr. 2013 04 30]

[2] Etninė, regionų kultūra ir vaikų ir jaunimo kultūrinė edukacija // LR Kultūros ministerija. Prieiga internete: <<http://www.lrkm.lt/index.php?3259099251>> [žr. 2013 04 30]

[3] Lietuvos nacionalinės UNESCO komisijos 2011 m. veiklos ataskaita. Prieiga internete: <http://unesco.lt/uploads/UNESCO_komisija_metine_ataskaita2011_2012-03-01.pdf> [žr. 2013 04 30]

[4] *Saito Hirotsugu*, Protection of intangible cultural heritage in Japan // Asia-Pacific Database on Intangible Cultural Heritage (ICH). Prieiga internete:

<http://www.accu.or.jp/ich/en/pdf/c2005subreg_Jpn2.pdf> [žr. 2013 04 30]; Law for the protection of Cultural Properties - Japan 1950. Prieiga internete: <http://www.wipo.int/tk/en/laws/pdf/japan_cultural.pdf> [žr. 2013 04 30]

[5] *Richard Kurin*, Safeguarding Intangible Cultural Heritage in the 2003 UNESCO Convention: a critical appraisal // *Museum international*, vol. 56, issue 1-2, May 2004, p. 68. Prieiga internete: <<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1350-0775.2004.00459.x/pdf>> [žr. 2013 04 30]

[6] Recommendation on Participation by the People at Large in Cultural Life and their Contribution to It // UNESCO 26 November 1976. Prieiga internete: <http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13097&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html> [žr. 2013 04 30]

[7] Model Provisions for National Laws on the Protection of Expressions of Folklore Against Illicit Exploitation and Other Prejudicial Actions // UNESCO 6 May 1985. Prieiga internete: <<http://unesdoc.unesco.org/images/0006/000637/063799eb.pdf>> [žr. 2013 04 30]

[8] Etninės kultūros valstybinės globos įstatymo projekto aiškinamasis raštas, 1998-0-20, nr. P-1315. Prieiga internete: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=60158> [žr. 2013 04 30]

[9] Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore // UNESCO 15 November 1989. Prieiga internete: <http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13141&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html> [žr. 2013 04 30]

[10] Europos Sąjungos sutarties suvestinė redakcija. 2008 05 09 // Europos komitetas prie LR Vyriausybės (autentiškas vertimas). Prieiga internete: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0013:0045:LT:PDF>> [žr. 2013 04 30]

[11] *Kondratienė V.*, Etninės kultūros teisės pagrindai Lietuvoje ir Europoje // *LRS.lt*, 2002-02-16. Prieiga internete: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=2228&p_d=30303&p_k=1> [žr. 2013 04 30]

[12] LR Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas. 1996 m. gruodžio 19 d. Nr. VIII-49.

Prieiga internete: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=438145>
[žr. 2013 04 30]

[13] LR Etninės kultūros valstybinės globos įstatymo projektas, 1998-07-20, nr. P-1315. Prieiga internete: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=60157&p_query=&p_tr2=2> [žr. 2013 04 30]

[14] Etninės kultūros valstybinės globos įstatymo projekto aiškinamasis raštas, 1998-07-20, nr. P-1315. Prieiga internete: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=60158> [žr. 2013 04 30]

[15] LR Etninės kultūros valstybinės globos įstatymo projektas, 1998-07-20, nr. P-1315.

[16] Ten pat, 8 str. 1 dalis.

[17] UNESCO Visuotinė kultūrų įvairovės deklaracija. Paryžius 2001 m. lapkričio 2 d. Prieiga internete: <http://unesco.lt/uploads/file/failai_VEIKLA/kultura/kulturu_ivairove/Visuotine_Kulturu_ivairoves_deklaracija_LT.pdf> [žr. 2013 04 30]

[18] World Heritage List, UNESCO. Prieiga internete: <<http://whc.unesco.org/en/list>> [žr. 2013 04 30]

[19] Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity, UNESCO. Prieiga internete: <<http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00011>> [žr. 2013 04 30]

[20] UNESCO Nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvencija. Paryžius 2003 m. spalio 17 d., 2 str. // LR Vyriausybės kanceliarija (autentiškas vertimas). Prieiga internete: <http://www.unesco.lt/documents/kultura/nemt.kult.paveldo_apsaugos_konvencija.pdf> [žr. 2013 04 30]

[21] Ten pat, 2 str. 2 punktas.

[22] Ten pat, 2 str. 3 punktas.

[23] LR Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymas. 1999 m. rugsėjo 21 d.

Nr. VIII-1328. Prieiga internete:
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=370909> [žr. 2013 04 30]

[24] Ten pat, 3 str.

[25] Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymo projektas. 1999-06-16, nr. P-1315(3). Prieiga internete:
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=82333> [žr. 2013 04 30]

[26] UNESCO Nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvencija. 12 str. 1 dalis

[27] LR Kultūros ministerija. Dėl tradicinės kultūros vertybių sąvado modelio kūrimo. 2008 m. gegužės mėn., nr. Prieiga internete:
<<http://www.llkc.lt/index.php?721019722>> [žr. 2013 04 30]

[28] *Vaiškūnas J.*, Etninė kultūra – pertvarkymas ar metodiškas naikinimas? // *Alkas.lt*, 2010 11 23. Prieiga internete:
<
<http://alkas.lt/2010/11/23/j-vaiskunas-etnines-kultura-%E2%80%93-pertvarkymas-ar-metodiskas-naikinimas/>> [žr. 2013 04 30] ; Radijo laida „Raktas: Etninė kultūra – pertvarkome ar naikiname?“, ved. *Audrys Antanaitis* // *Žinių radijas*. 2010-11-23. Prieiga internete:
<
<http://www.ziniur.lt/archyvas/2010/8/raktas/12062/etnine-kultura-%E2%80%93-pertvarkome-ar-naikiname>> [žr. 2013 04 30]

[29] LR Tautinio paveldo produktų įstatymas. 2007 m. birželio 26 d. Nr. X-1207, 2 str. Prieiga internete:
<
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=301365&p_query=Tautinio%20paveldo%20produkt%F8&p_tr2=2> [žr. 2013 04 30]

[30] Tautinio paveldo produktų įstatymo projekto aiškinamasis raštas. 2006-02-14, nr. XP-1102. Prieiga internete:
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=270614> [žr. 2013 04 30]

[31] *Crafts and Conservation: Synthesis Report for ICCROM*. Lucy Donkin 21st June 2001. Prieiga internete:
<http://www.iccrom.org/pdf/ICCROM_02_CraftsandConservation_en.pdf> [žr. 2013 04 30]

[32] *La sauvegarde du patrimoine culturel immatériel: un enjeu aux multiples facettes*,

M. Mahfoud Galloul, IEP de Lyon 2006. Prieiga internete:
<
http://doc.sciencespo-lyon.fr/Ressources/Documents/Etudiants/Memoires/Cyberdocs/Masters/SECI/mousset_a/pdf/mousset_a.pdf> [žr. 2013 04 30]